

Գիքորը սաղ-սալամա՞ք են...,- վրա տվեց Ակոփն ու անհամբեր պատասխանի սպասեց» /Կօմ,262/³ «Իսկապես,- ինչպես միշտ՝ այս անգամ դարձյալ ուշ գլխի ընկա ես:- Համ էլ ինչո՞ւ էր մթության մեջ մնում, ինչի՞նչ կրակին մոտեցավ... կամ՝ էս անձրևին, էս խավարին ո՞ր էր գնում ասեղ մաշկող Սինասը» /Հվիք,173/:

Այս և նման կիրառությունները, հաջորդական հարցումների միջոցով շտապողականության, անհանգիստ լինելու կամ կարճ ժամանակում շատ բան իմանալու ձգտման արտահայտություն են:

Վ. Անանյանի ստեղծագործություններում հաճախ ենք հանդիպում երկբայական վերաբերմունք, երկընտրանք արտահայտող հավաստիական հարցական նախադասությունների: Սրանցում հարցում արտահայտող երկու և ավելի անդամներ իրար հետ կապվում են թե շաղկապով, որն իր իմաստով լինելով թեական՝ այդպիսի երանգով է օժտում ամբողջ նախադասությունը: Մենք նախընտրում ենք մնան նախադասություններն անվանել երկբայական հարցական նախադասություններ: Ս. Աբրահամյանը դրանք կոչում է երկբայական վերաբերմունք և երկընտրանք արտահայտող հարցական նախադասություններ՝ որպես իրարից անկախ հավաստիական հարցական նախադասության երկու տեսակ:⁴ Ս.Ղուկասյանն այս նախադասություններն անվանում է «ընտրանքային կամ թե՞ հարցում»,⁵ առանձնացնելով դրանց երկու տեսակներ՝ երկեզր և բազմեզր՝ հարցումների թվով պայմանավորված: Ընդ որում, երկեզր հարցման տակ նկատի է առնում միայն այն երկու եզրերը, որոնցից առաջինում տրվում է հարցը իր դրական ձևով, երկրորդում՝ դրա ժխտական ձևն է: Պատասխանողին մնում է ընտրություն կատարել այդ երկու ձևերի միջև՝ ընտրելով կամ դրական, կամ բացասական պատասխանը.⁶ «Այս, սրան էլ վերջ կա՞, թե՞ չէ» /Կօմ,255/, «Կամոն կանգ առավ շեմքում. տատանվում էր՝ մտնե՞լ, թե՞ ոչ» /ՄԱ,87/:

Մենք ևս, ընդունելով մնան նախադասությունների բաժանումը երկեզր և բազմեզր՝ տեսակների, երկեզր երկբայական հարցականներ ենք համարում այն նախադասությունները, որոնցում հարցման տակ են առնվում երկու կասկած հարուցող, բայց հավանական եզրերը: Ընդ որում, այստեղ նկատի ենք ունենում ինչպես վերոբերյալ օրինակները և դրանց նմանները, որոնցում ընտրությունը մի բանի դրական և ժխտական ձևերի միջև է, այլև նրանք, որոնք ընտրության երկու տարբեր, իրարից անկախ առաջարկ են ներկայացնում, և կամ պատասխանողը, կամ հենց հարց տվողը պետք է այդ տարբերակներից ընտրի մեկն ու մեկը: Սրանք ևս Ս. Ղուկասյանը դասում է բազմեզր տիպի մեջ: Մինչդեռ սրանք ընտրության մեջ զուգակցվող ձևեր են, անկախ նրանից՝ հակահիշ բառերով են, թե իրարից բոլորովին անկախ ձևերով: Մեզ հետաքրքրողը դրանց ձևերի թիվն է: Օրինակ՝ «Ո՞ր մնացին ընկերները: Արդյոք ազատվեցի՞ն, թե՞ ընկել են զհշակերների ճանկը» /Կօմ,129/, «Եվ այժմ նա անհարմար վիճակում տատանվում էր. շարունակե՞լ համոզել, թե՞ ես կանգնել այդ հիմար միջոցից» /ՄԱ,124/:

Ընդ որում, ընտրանք հարուցող երկրորդ եզրը կարող է արտահայտված լինել և բարդ նախադասությամբ, ինչը չի ազդում նրա ընտրության եզրերի թվի՝ վրա: Օրինակ՝ «Ապարատի չխլոցի՞ց, թե՞ նրանից, որ մարդիկ համառոտ են չեին հեռանում իր մորից, բաղը ստիպված թռավ» /ՄԱ,53/:

Երկեզր երկբայական հարցական նախադասությունների ձևավորման գործում հատկապես մեծ է հակահիշ բառերի դերը: Այսպես, «Արդյոք հրճվու՞մ էր նա մոտալուտ հաղթանակի հավատով, թե՞ արտասվում էր հարազատներին դեռ չտեսած մեռնելու համար» /Կօմ,203/, «Չզիտեմ, կատա՞կ է անում, թե՞ լուրջ է ասում» /ՄԱ,174/, «Խանգարելու՞ էր եկել, թե՞ օգնելու, գոռաց բազմության վրա» /ՄԱ, 97/:

Երկեզր երկբայական կառույցը բնորոշ է հատկապես անդեմ հարցական նախադասություններին, որոնք մեծամասամբ ձևավորվում են անորոշ դերբայի դրական և ժխտական ձևերով («Լինե՞լ, թե՞ չլինել»):

³ Այս և հետագա օրինակներում ընդգծում ենք հարցման բովանդակությունն արտահայտող բառերն ու կապակցությունները՝ հարցումը միշտ ընկալվելու նկատառումով:

⁴ Ս. Աբրահամյան, Հայոց լեզու (Շարահյուսություն), Եր., 2004, էջ 85:

⁵ Լեզվի և ոճի հարցեր, V, Եր., 1978, էջ 122:

⁶ Օրինակները բերում ենք Վախթանգ Անանյանի ստեղծագործություններից:

Վ. Անանյանի ստեղծագործություններում երկեզը հարցական նախադասությունները ձևավորվել են.

ա) *անորոշ դերբայով*՝ «Կամոն կանգ առավ շենքում. տատանվում էր, մտնե՞լ, թե՞ ոչ» /ՄԱ, 87/:

բ) *բայի եղանակային ձևերով*՝ «Գիքորը տատանվում էր. առաջ գնա՞, թե՞ վերադառնա» /ՄԱ, 196/, «Վերևում պտտվող կռունկը մնացել էր մոլորված՝ խմբի՞ն հետևի, թե՞ իջնի ընկերոջ մոտ» /Հգ, 130/:

գ) *անվանական բաղադրյալ ստորոգյալով*՝ «Չէ, ասա բայիչի՞ն էս, թե՞ չէ» /Կօմ, 138/:

դ) *գոյականի տարբեր հոլովածներով, որոնք հանդես են գալիս հիմնականում լրացման դերով*՝ «Ի՞նչ իմացաք ինչի՞ց է վեր ընկել, քամու՞ց, թե՞ անզգուշությունից» /ՄԱ, 150/, «-Առաջ ո՞ր արտը հնձենք, Կաղնուտի՞նը, թե՞ Դգեղի՞նը...» /Հվփբ, 102/:

Քազմեզը երկրայական կամ ընտրանքային են համարվում այն հարցական նախադասությունները, որոնցում ընտրության օբյեկտ են դառնում երեք և ավելի եզրեր: Օրինակ՝ «Բարի նախա՞նձ էր դա, մրցություն՞ն, թե՞ մի այլ զգացմունք, -մա իրեն հաշիվ տալ չէր կարողանում» /Հգ, 16/, «Չհասկացանք՝ թե՞ն էր վնասվել, հիվանդ էր, թե՞ ուժասպառ էր եղել երկար ճանապարհորդությունից» /Հգ, 130/, «Աղջկա մատների հայտնի՞ց, սրտազին այդ նվերի՞ց, թե՞ Վարսիկի ժպիտից չոբան պատանին շիտո՞վեց ու շառագունեց» /Կօմ, 40/: Սրանցում թվարկվում են բոլոր հնարավոր տարբերակները, և դրանցից մեկի ճիշտ լինելը կվերացնի այդ երկրայական վիճակը:

Վ. Անանյանի վեպերում բավական հաճախ ենք հանդիպում *լրացական հարցական* նախադասությունների, որոնք դրսևորվում են և՛ գրական նորմին համապատասխան լեզվամիջոցներով և՛ խոսակցական ու բարբառային ձևերով: Վերջիններս հատկապես հանդիպում են հերոսների խոսքում՝ կերպարի տիպականացման, տվյալ լեզվական միջավայրի կերտման նպատակով: Օրինակ՝ «-Քանի՞ օրվա ուտելիք դնենք ձեզ հետ» /ՄԱ, 217/, կամ՝ «-Ծո օդո՛ւ, ուրկե՞ն կուզաս» /Կօմ, 227/, «-Մի տես, ման, դեռ թաց է: Հիմա ձվի դեղնուց չտա՞նք» /ՄԱ, 127/, «-Էն սիրուն փոմփոլավոր թռչուններին ի՞նչ են ասում քո գրքում, գիտնական բայա» /ՄԱ, 223/:

Ի տարբերություն հավաստիական հարցական նախադասությունների, լրացական հարցական նախադասությունները ենթադրում են պատասխան *այո* կամ *ոչ* պատասխանական բաներով, ինչպես նաև՝ դրանց զուգահեռ հարցման բովանդակությանը համապատասխան պատասխան նախադասությամբ կամ բառով. օրինակ՝ «-Ջանդ դինջացա՞՞վ... - Հա... լազաք տվեց...» /Հվփբ, 158/:

Շատ դեպքերում էլ հարցման տակ վերցվող բառն է հաստատական հնչերանգով դառնում պատասխան, որին կարող է հաջորդել կամ չհաջորդել լրացուցիչ տեղեկություն: Այսպես՝ «- Ուրեմն Հայաստանը հիմի կառավարություն ունի՞...»

- *Ունի,- քնծիծաղ տվեց Գրիգորի ազգական Սկրտիչը* /ՈւՏԿ, 343/, «- Ուրեմն մեր թորքերը սրանց հարազատներն են՞...»

- *Հրամանքդ, հարազատներն են՞*»:

Շատ անգամ այսպիսի նախադասություններում պատասխանը հարցով է տրվում: Այսպես՝ «- Ուրեմն քու մերն է՞ յ յտրք:

- *Ինչո՞ւ է յտրք,- բողոքեց Արեգնազը* /Հվփբ, 108/:

Վ. Անանյանի ստեղծագործության մեջ ոճաարտահայտչական մեծ դեր ունեն *ճարտասանական հարցական* նախադասությունները:

Ժողովրդի ծոցից ելած, նրա բառ ու բանով սնված զավակի՝ Վ. Անանյանի վիպական խոսքը չափազանց հարուստ է ճարտասանական հարցմամբ, ինչի այդքան ազատ ու առատ կիրառումն առաջնահերթորեն պայմանավորված է նրա վեպերի թեմատիկայով: Ե՛վ պատերազմական թեմայով («Կրակե օղակի մեջ», «Գժոխքի դրան գաղտնիքը»), և՛ գիտաարկածային («Սևանի ափին», «Հովազաձորի գերիները») և՛ ինքնակենսագրական («Հին վրանի փոքրիկ բնակիչը», «Ո՞ր են տանում կածանները») բնույթի գործերում մնան նախադասությունների օգտագործման նպատակը մեկն է. կենտրոնացնել ընթերցողի ուշադրությունը որևէ հարցի վրա, սրել իրադրությունը, առաջացնել լարված հետաքրքրություն, որից հետո ցույց տալ դրանց, լուծման ճանապարհը: Իսկ հատկապես գիտաարկածային վեպերում ճարտասանական հարցման առավել հաճախակի գործածությունը պայմանավորված էր նրանով, որ մանկապատա-

նեկան ժանրի այս գործերն իրենց արկածային բովանդակությամբ և սյուժետային կտրուկ փոփոխություններով հանդերձ պահանջում են ոչ միայն առաջադրվող հարցերի ճիշտ, գիտական մեկնաբանություն, արկածային ինտրիգների հմուտ ստեղծում ու լուծում, այլև ունեն նկարագրվող երևույթների ճանաչումը ասպանվող դաստիարակչական նշանակություն. ճարտասանական հարցմամբ ընթերցողի ուշադրությունը կենտրոնանում է տվյալ երևույթի վրա՝ չբուլացնելով հետաքրքրությունը մինչև նրա վերջնական պարզաբանումը: Ընդ որում, ճարտասանական հարցումն առատ է ոչ միայն հեղինակի, այլև հերոսների խոսքում՝ ժողովրդականին բնորոշ հետաքրքիր ձևերով ու միջոցներով:

Հեղինակային խոսքում ճարտասանական հարցական նախադասությունները հիմնականում ներկայանում են որպես Անանյան-բնագետի, Անանյան-մարդու տարիներով կուտակած փորձի, գիտելիքների փոխանցման միջոց, կամ էլ հեղինակի քննարկական խոհ, օրինակ՝ «Ախր ինչպե՞ս գոյացավ ու հոսեց ցեխն այն լեռներից, որոնց լանջերում ես միայն ծաղիկ ու կանաչ եմ տեսել և մեկ էլ ձյուն» /Կօմ,45/, «Իսկ դրանով մենք ձկներին չե՞նք զրկում սերունդ տալու հնարավորությունից» /ՄԱ,20/, «Ինչո՞ւ էր այդպես փոխվել մեր սրտաբաց Սաքո ամին» /Հվիբ,110/:

ճարտասանական հարցումը Վ. Անանյանի հերոսների խոսքում տիպակաճացման, խոսակցական իրական միջավայր ստեղծելու, հետաքրքիր խոսք կառուցելու արդյունավետ միջոց է: Այսպես՝ «Թոշունները աշնան վերջին կշվեն կզնան հարավ և նրանցից շատերը չոչնչանան ով գիտի որ աշխարհում Մուղանո՞ւմ, Իրանո՞ւմ, թե՞ Աֆրիկայում...» /ՄԱ,220/: «Եվ ի՞նչ ես կարծում, ինչի է եղբան շատ ման գալիս: Մեղրի կարտից» /ՄԱ,236/, «- Ես հուսահա՞տ... Չէ...Ինչի՞ պիտի հուսահատ լինեմ, ձեզ պես ընկերներ ունեմ» /ՀԳ,84/:

Ընդ որում, Վ. Անանյանի օգտագործած այդպիսի ճարտասանական հարցականների մեծ մասը ժողովրդական լեզվանտաժողովրդային արդյունք են: Մասնավորաբար նկատի ունենք կերպարների խոսքում դրանց բավականին հաճախ դրսևորվող բառերը, երբ ժխտական կառույցով դրական, իսկ դրականով ժխտական, մերժողական միտք է արտահայտվում, հաղորդվում: Ժողովրդական խոսքին բնորոշ այս երևույթը, երբ «դրական ճարտասանական հարցերն ունին բացասական նշանակություն, իսկ բացասականները՝ դրական», ժամանակին դիպուկ նկատել է Մ. Աբեղյանը:⁷ Այսպես՝ «...Լավ, Բագրատն էդպես խամ բան կանի՞ որ ... մինչև ճտերն աչքովս չտեսնեմ՝ ես ձու բաց կթողնե՞մ» /ՄԱ,116/:

Այստեղ բացասվող միտքն արտահայտվել է դրական կառույցի միջոցով՝ հերոսի խոսքը դարձնելով ավելի հաստու,կարծիքը՝ անբեկանելի: Եթե հեղինակը փոխարենը օգտագործեր «յի անի» և «չեմ թողնի» ժխտական ստորոգյալներով կառույցը, ժխտման գաղափարը անշուշտ նույնքան ընդգծված չէր դրսևորվի, ինչպես այս դեպքում. երբ դրական ճարտասանական հարցմամբ ժխտումը վերջնական է, մտափոխությունը՝ բացառված: Նման կառույցներում նախադասության ցանկացած անդամ, կախված խոսակցության բնույթից ու իրադրությունից, կարող է դրվել հարցման տակ. «Աշխարհում կա՞ շուն, որ հանգիստ մնա այն պահին, երբ իր տերը վտանգի մեջ է...» /ՄԱ,66/, «Ո՞ր նկարիչը կարող էր կտավի վրա տալ այն նրբին ու ներդաշնակ, նրբերանգները» /ՄԱ,145/, «Ինչպե՞ս կարելի է առանց ակադեմիայի այսպիսի հնությունները կտրել իրենց միջավայրից...» /ՄԱ,215/, «Մեր մեջ նրանից շատ ո՞վ է ճնշվել» /Կօմ,58/, «Ո՞ւմ մտքով կանցներ, որ թշվառ այդ գեղջկուհու կրծքի տակ բարսխում է անձնուրաց բայշլեկի սիրտը...» /Կօմ,183/:

Հակառակ երևույթը՝ ժխտական կառույցի միջոցով ճարտասանական հարցմամբ հաստատական միտք արտահայտելը, որը նույնպես առկա է Անանյանի ստեղծագործություններում ընդ որում, ինչպես հեղինակային, այնպես էլ հերոսների խոսքին՝ վերջինի գերակայությամբ:

Հեղինակային խոսքում սրանք հիմնականում քննարկական շունչ ունեն, դառնում են հեղինակի քննարկական խոհ՝ հարցական հնչերանգով. «... Ավելի շատ էր բորբոքվում իր մեջ հովի կարտը, մեր սարերի կարտը: Եվ ո՞նց չկարոտես» /Կօմ,7/ կամ՝ «Ասեմք,

⁷ Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1965, էջ 555:

Արարատյան բերրի հովտի ո՞ր գյուղում այդպես չէ, անծանոթ մարդուն երբեմն նույնիսկ գյուղամիջով կուպտությամբ քարշ են տալիս տուն... հյուրասիրելու» /ՀԳ, 86/:

Ի տարբերություն հեղինակայինի, հերոսների խոսքում նման կառույցներով հաստատական միտք է արտահայտվում. «-Էնքան ազոավի ձվեր են խաշել-կերել... Բա ոտս դրա գոհր չի...» /ՄԱ, 54/, «-Ուրեմն որսկան Ասատուրի թռան գլխին փափախ չկա՞, որ ուրիշները նրանից առաջ ընկնեն...» /ՄԱ, 185/, «Չորանը ես չե՞մ, որտեղ ուզեցնամ, էնտեղ էլ կարածացնեմ» /ԿՕՄ, 132/:

Ժխտական կառույցով հաստատում արտահայտող հարցական նախադասություններում շատ անգամ առկա է երկբայության նրբինաստը, երբ արտահայտված մտքում կասկած կա. «Ի՞նչ եք կարծում, այդ բանը ձեր ուժերից վեր չէ՞, -հարցրեց ուսուցիչը» /ՄԱ, 82/:

Երբեմն էլ ճարտասանական հարցումը ստանում է իր համար անսովոր գործառույթ՝ հանդես գալով իբրև հավաստիական հարցման պատասխան. «- Պասախ՛, մորթին ի՞նչ ես անելու: -Էն որ Հասմիկից մատանու ակը խլեցիք-ուղարկեցիք թանգարան, կարծում եք ես նրան առանց նվերի՞ եմ թողնելու» /ՄԱ, 240/:

Մեր հաշվումներով Վ. Անանյանի հերոսներից ամենից շատ ծերունի Ասատուրի («Մևանի ափին») խոսքում ենք հանդիպում ճարտասանական հարցական նախադասությունների: Փաստը պայմանավորված է նրանով, որ հեղինակը հերոսին համարում է խորհրդանշական կերպար: Նա ժողովրդական իմաստնության կրողն ու մարմնացումն է, որն իր երկարատև կենսափորձի արդյունքում ամբարած գիտելիքները փոխանցում է երեխաներին: Այդ փոխանցման լավագույն ու նախընտրելի միջոցներից մեկն էլ ճարտասանական հարցումն է, որով նախ կենտրոնացնում է իրեն շրջապատողների ուշադրությունը որևէ իրողության կամ երևույթի վրա, ապա տալիս է դրա մեկնաբանությունը: Օրինակ՝ «- Ապրես: Իսկ ինչի՞ է եղպես վախկոտ /բաղը-Ա.Ա./: Իրեն կարմիր գույնի պատճառով: Որ կողմը շարժվում է՝ հետվից երևում է: Հիմի ձեզ եմ հարցնում, կարմիր բաղը իրեն էդ գույնով կարո՞ղ է շաբաթներով թուխս նստել դամշկուտում...» /ՄԱ, 38/, «...Իսկ քոթթի մոր ահից ո՞վ կմտնի նրա բույնը... Էն տեսակ ահեղի մոր ձագը իսկի արագ վազելու կամ պաշտպանվելու կարիք ունի՞...» /ՄԱ, 105/:

«-Ո՞նց կարող է ամեն բան գրքերում լինի-հարցրեց նա նեղացած: ...Դե թող ձեր գրքերն ասեն, թե էն լողացող բաղերի մի մասն ինչն՞ է սիրուն, փոմփոլավոր, հուրիբատին տալիս արևի տակ, իսկ մնացածները քարի գույնի, անշնորհ բաներ են» /ՄԱ, 24/:

Ժողովրդական լեզուն գործառում է նաև հարցական նախադասության մի այլ տեսակ՝ կազմված ուղղերանունով և դիմավոր բայաձևով, որը միշտ եզակի թիվ երրորդ դեմքով է հանդես գալիս (ո՞վ գիտի, ո՞վ է տեսել, ո՞վ կտար և այլն): Մրանք զգայական վերաբերմունք արտահայտող միջանկյալ նախադասություններ են՝ հաճախադեպ իրակություններ Վ. Անանյանի ստեղծագործությունների լեզվում. «Ներքին ծնոտի վրա պարզ երևում է մեծ սպին: Ո՞վ գիտե ո՞ր ֆրոնտում մոլորված մի գնդակ ջարդել է ծնոտն ու իր հետ տարել աստամների առաջին շարքը» /ԿՕՄ, 114/, «-Անարխիստ է՞, տո՞, ո՞վ է տեսել, որ առանց վարչության հանձնարարության կոլխոզի հողամասը ցանկապատվի» /ՄԱ, 105/:

Մնում է ավելացնել, որ «ո՞վ գիտե» կապակցությունով հարցական նախադասությունները ավելի շատ հավաստիական հարցում է արտահայտվում, իսկ «ո՞վ է տեսել», «ո՞վ կտար» և նման կապակցություններով հարցականները՝ նաև ճարտասանական, երբ դրական կառույցով ժխտվող միտք է արտահայտվում. «-Վիհ, քոռանամ ես, երեսը չանգրելով բացականչեց պառավը,- ո՞վ է տեսել, որ հանդի ձուն հավի տակը դնեն» /ՄԱ, 95/:

Ժողովրդական խոսքին բնորոշ հարցական նախադասության դրսևորում պիտի համարել նաև սովորական նախադասություններում որոշ բառերի հարցական հնչեքանգով այնպիսի գործածությունները, երբ խոսողը փորձում է իր կողմից ներկայացվող երևույթը, իրադարձությունը հավաստի և իրական դարձնել որևէ փաստի հիման վրա (սովորաբար այդ փաստը դիմացինի դրական, հաստատական վերաբերմունքն է ներկայացվող իրողության նկատմամբ): Հարցում արտահայտող բառերի դեպքում հանդես են գալիս հիմնականում ստորոգյալները պարզ (տեսա՞ր, տեսա՞ք, գիտե՞ս, մի՞տղ է (մի՞տքդ է), հիշո՞ւմ ես և նման այլ ձևեր), որոնք որպես ոճավորման միջոցներ՝

հերոսների խոսքը դարձնում են ավելի իրական ու անմիջական: Ինչպես՝ «Տեսա՞ր, պապի՛, որ ոչ երկրաշարժ եղավ, ոչ քամի բարձրացավ,- լուրջ պատասխանեց Գրիգորը» /ՄԱ,161/, «-Հողեմ նրա պրաֆեսոր գլուխը, տեսա՞ք ոնց կապ գցեցի...» /ՄԱ,217/, «Մի՞տող է, որ մերի հոտից ճանճաքարի ճակատն էիր բարձրացել» /ՄԱ,236/: Ի դեպ, սրանք որոշ առնչություն ունեն լրացական հարցական նախադասությունների հետ, և շատ դեպքերում կարող են ակնկալել պատասխան «այո» կամ «ոչ» պատասխանական բառերով:

Ճարտասանական հարցական նախադասությամբ երբեմն կարող է արտահայտվել նաև *հանդիմանանք*: Ինչպես նկատել է Ս. Աբրահամյանը, երբ «հարցական նախադասության մեջ հռետորականությունն ու հանդիմանությունը տեղ են գտնում միաժամանակ. հարցական նախադասությունն ունենում է և՛ մեկի, և՛ մյուսի տարրը, հատկանիշը»:⁸ «-Ճանաչեցի՞ր, թե ով ես և ում զավակը,- հերթական հարվածը հասցրեց Աշոտը: Զո հայրը տաշած տուֆից երկու հարկանի տուն շինեց: Ո՞ւմ աշխատանքով, իսկի հարցրե՞լ ես, պիտներ Սարգիս...»/ՀԳ,119/: «Տղերք, բա փափախ չկա՞ ձեր գլխին, էգուց մեր աղջիկներին էլ կտանեն, բա տղամարդկություն չկա՞ ձեր մեջ» /Կոմ,52/: «Այ դամազներ, տերություն ա, թուփ ու թուփխանա ունի, դուք քանի՞ գլխանի եք, որ թվանք եք քաշում տերության վրա» /Կոմ,52/:

Վ. Անանյանի վեպերում ճարտասանական հարցմամբ երբեմն կարող է արտահայտվել նաև *գայրույթ, ցատում, հաճախ էլ՝ զարմանք*. «Եվ դուք ձեզ կոմերիտականներ՞ը եք համարում...» /ՄԱ,69/: «- Այ քեզ բան, առանց հողի կղզի՞,-բացականչեց նա՝ մեջքը շտկելով» /ՄԱ,48/, «-Զոռանամ ես, այ տղա, բա ամբողջ օրը ո՞նց ես սոված մնացել...» /ՄԱ,75/:

Նման հարցական նախադասություններում համապատասխան հնչերանգին զուգահեռ հաճախ առկա է նաև բացականչական հնչերանգը: Կարող են նաև հարցումից առաջ առկա լինել *զարմանալ, քար կտրել, ապշել* և նման իմաստ ունեցող բառեր, որոնցով էլ պայմանավորվում է նախադասության հետագա բովանդակությունը.

«Պապը զարմացավ: Այ քեզ բան...Այդ ի՞նչ անտեսանելի ուժ է օդի միջով թռչունին դեպի իրեն քաշում...» /ՄԱ,218/: «-Ի՞նչ, սահմանն անցել է, կոչե՞ր է տարածել:-Չարմանքից աչքերը չեց ցրտից կապտած պատանու վրա» /Կոմ,146/:

Վ. Անանյանն իր վիպական արձակում բավականին հաճախ ու հմտորեն է կիրառել հարցական նախադասության մի հետաքրքիր ձև, երբ հարցական նախադասությունը բնույթով հիշեցնում է *ներքին խոսք* և հանդես է գալիս որպես ուրիշի ներքին խոսի՝ հարցական հնչերանգով: Հիմնականում այդ հարցական նախադասություններն ուրիշի խոսք են, որ հեղինակային խոսքին կապվում են *մտածել, մտատանջվել, մտքով անցնել* և նմանիմաստ բառերով: Այսպես՝ «Կամոն լսում էր ու անհամբեր *մտածում*. «Ե՞րբ ենք փակելու այդ կնոջ բերանը... Ե՞րբ ենք բացելու Սև ժայռի ու Գլլի լճի գաղտնիքները...» /ՄԱ,217/, «Տեղում կանգնած *մտածեց, տատանվեց*: Է՛հ, ո՞վ էր գծվել մենակ ճամփա գնալ ժայռերով ու ձորերով...» /ՀԳ,22/, «Ինչի՞ է խեթում, չի՞նի՞ թե սրիկան էլի հինն է մնացել», *անցավ* պատանու *մտքով*» /Կոմ,236/:

Երբեմն հարցմանը նախորդող այդ *հուշող* բառերը կարող են զեղչված լինել. «Չարմացած նայում են ... պատանուն և «Կապյա՞ն, գաղտնի ժողո՞վ» /Կոմ,89/: Այստեղ ընդգծված հարցումից առաջ *մտածում են* բայը զեղչված է, բայց հստակ գիտակցվում է: Սակայն այն կարող է նաև չգիտակցվել: Այնուամենայնիվ կառույցը չի դադարի հասկացվել որպես մտածական հարցական նախադասություն: Այդպես է նաև հետևյալ օրինակներում. «Օգնություն կանչել ընկերներին ամաչում էր /մտածում էր- Ա.Ա./, ի՞նչ կասի այն աղջիկը» /ՄԱ,66/, «Ի՞նչ անել, ո՞ր գնալ /մտածում էր- Ա.Ա./: Չէ՞ որ խոստացել էր այս գիշեր թուրքիկները գյուղերը հասցնել» /Կոմ,69/, «Պատանիների սիրտը սեղմվում էր /մտածում էին-Ա.Ա./, ո՞ր է տանում այդ խորհրդավոր անցքը» /ՄԱ,44/, «Վերջին դեպքերը նրան շշմեցրել էին /մտատանջվում էր-Ա.Ա./: Ո՞ր մնացին ընկերները» /Կոմ,105/:

⁸ Ս. Աբրահամյան, Ժամանակակից հայերենի շարահյուսության մի քանի հարցեր, Եր., 1962, էջ 83:

Մենք հակված ենք մնանատիպ մախադասությունները կոչել *մտածական հարցական մախադասություններ*, որոնցում հարցումը կարող է լինել և՛ հավաստիական, և՛ լրացական, և՛ ճարտասանական՝ դրսևորվելով յուրօրինակ ձևի՝ ներքին խոհի միջոցով: Ինչ որ տեղ մտածական հարցական մախադասություններն առնչվում են ազատ անուղղակի խոսքին, բայց վերջիններիցս տարբերվում են թե՛ հարցական հնչերանգով, թե՛ բնույթով:

Մտածական հարցումը բնորոշ է ինչպես հեղինակային, այնպես էլ կերպարների խոսքին: Շատ հաճախ դա կարող է լինել ոչ թե մեկի մտածածը, այլ բոլորի խոհը, երբ որևէ խնդրի հանդիպելիս բոլորն էլ մտքում մույն հարցն են տալիս իրենք իրենց՝ իրարից անկախ: Այսպես՝ «Հետքը գննեցին /պատանիները-Ա.Ա./ իր ոտնատեղերով ետ չի եկել: Բայց ու՞ր է գնացել, հո երկինք չի թռել.../աղվեսը-Ա.Ա./» /ՄԱ, 232/:

Մտածական հարցումը հաճախ կարող է զուգորդվել ճարտասանական հարցմանը՝ մախորդելով կամ հաջորդելով վերջինիս. «Ո՞ր գնալ, ո՞ւմ դեմ, ինչի՞ համար: Ախր չէ՞ որ մերոնք են, հայ են, «հայր հայի դեմ»: Էլի կոմիսարի դեմ ոչինչ, կարելի է..., բայց դու արի Մարկոսենց Աթոյի վրա կրակիր, ախր *n՞նց սպանես էն մարդուն*, որ կոմիսարի, տերտերի, զոռբաների ձեռքից փողը խլեց, քեզ տվավ» /Կոմ, 171/:

Հարցական մախադասությունների համառոտ քննությունը վկայում է. Վ.Անանյանը ժողովրդական բառ ու բանի հմուտ օգտագործող է, որը կարողացել է վարպետորեն մշակել ժողովրդականին բնորոշ լեզվածները և դրանք ճաշակով ու հմտորեն կիրառել գեղարվեստական գրականության մեջ՝ դարձնելով այդ տարրերը գրական լեզվի ճոխ հարստության անտրոհելի բաղադրամասը:

Համառոտագրություններ

ԿՕՄ - Վ.Անանյան, Կրակե օղակի մեջ, Եր., 1930:

ՀՎՓԲ - Վ.Անանյան, Հին վրանի փոքրիկ բնակիչը, Եր., 1978:

ՀԳ - Վ. Անանյան, Հովազաձորի գերիները, Եր., 1984:

ՄԱ - Վ.Անանյան, Սևանի ափին, Եր., 1953 և 1970:

ՈՒՏԿ - Վ. Անանյան, Ո՞ր են տառնում կաձանները, Եր., 1980:

ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РОМАНИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ В. АНАНЯНА

____ *Резюме* ____

____ *А. Авагян* ____

В. Ананян в своих произведениях смог искусно употребить не только три основные виды вопроса (утвердительные, пояснительные и риторические), но благодаря своеобразному языкомышлению в вопросительных предложениях, он ввел новые модели: двубортные и многобортные утвердительные вопросы, мыслительные вопросительные предложения. Благодаря своему общенародному языкомышлению, писателю удалось применить разнообразные проявления вопросительных предложений, способствующих образности героев-персонажей и созданию прозаической атмосферы в своих произведениях.